

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Reacties

What is there to keep us here? The dialogue (Samuel Beckett, Endgame)

Ecce Homo!

Reactie op

Themanummer Vluchtelingen. *Tijdschrift voor Psychoanalyse en haar Toepassingen*, 2020, 26(3).

EMMANUEL DECLERCQ

Tijdens het lezen van het themanummer over vluchtelingen voelde ik vaak een sterke (h)erkenning. Eén enkele keer overviel mij een gevoel van frustratie. Eerst een paar woorden over de (h)erkenning. In mijn proefschrift (Declercq 2018) stond ik stil bij hetgeen volgens mij de essentie vormt van de ontmoeting tussen het subject op de vlucht en de psychotherapeut. Allereerst toont deze kliniek de ontoereikendheid aan van onze westerse denkkaders. Ze nodigt dan ook uit tot theoretische pluri-vocaliteit. Extreem psychotrauma is immers een aanval op het zingevingssysteem, een 'dragend en zingevend kader' (Patrick Meurs). Dit maakt dat het subject en dus ook de therapeut geprojecteerd worden aan gene zijde van het symboliseerbare. In dat opzicht is het een regressie naar voortaloge momenten met de ermee gepaard gaande primitieve afweermechanismen (Marc Hebbrecht). Deze kliniek is dan ook vooral een kliniek van het affect, van hetgeen zich *jenseits* van het benoembare bevindt (voor Bion de 'bèta-elementen'). Het zijn deze gevoelens die de therapeut door het mechanisme van projec-

tieve identificatie binnen zichzelf ervaart, wat de mogelijkheid biedt ze te verteren en nadien onder de vorm van alfa-elementen terug aan te bieden aan de patiënt. Het is 'de herkenning door de therapeut van de eigen gevoelens [die kunnen] helpen om de machteloosheid [...] te duiden' (Michele Warriner).

Een ander element van (h)erkenning is dat deze kliniek reveleert dat elk psychisch lijden het gevolg is van een tijdelijke mislukking, in sommige ernstige vormen van geestelijk lijden een radicale breuk in het proces van wederzijdse erkenning tussen het subject en zijn omgeving. *Mutatis mutandis* zal het proces van wederzijdse (h)erkenning dan ook de kern zijn van het herstelproces. Het is een proces waar de therapeut zijn 'psychisch apparaat leent aan de patiënt' (Bion 1963) en hem aldus bijstaat in de uitdaging om het onbenoembare van de onmenselijke horror van de menselijke barbaari te benoemen. Dit heeft implicaties voor de figuur van de therapeut(e). Het appel van het subject in trauma is een appel aan hetgeen Freud (1895) identificeert als een *Nebenmensch*, een nabije ander. Misschien nog meer dan in andere klinieken wordt de therapeut(e) uitgenodigd om de positie in te nemen van de 'good enough mother' (Winnicott 1958), met een klemtoon op de winnicottiaanse *handling* en *holding*. Winnicott brengt de *holding* in verband met de mogelijkheden van de moeder om zich te identificeren met haar baby en met het gevoel van complete afhankelijkheid die de baby ervaart. Dit is wat Lili Philippe doet op sommige momenten in de therapie met Z. De *handling* heeft betrekking op het faciliteren van het proces waarin en waardoor de baby zich zijn eigen lichaam toe-eigent. Dit is wat

er gebeurt in het 'step by step project' wanneer het gaat over in beweging komen, het vitaliseren van menselijke contacten. Is het niet de figuur van de *Nebenmensch* die we tegenkomen telkens wanneer de therapeut geraakt wordt door het appel van wat Levinas (1971) benoemt als de extreme kwetsbaarheid en de extreme alteriteit van de Ander zoals ze zich manifesteert in de absolute naaktheid van zijn gelaat? Het is dit appel dat aan de basis ligt van hetgeen Karimi 'het ethisch omgaan met de ander' noemt en waarvoor je 'geen kennis van de ander nodig hebt'. Om vanuit die therapeutische nederigheid de illusie op te geven dat we de cultuur van de Ander kunnen begrijpen door ze te herleiden tot een te bestuderen object, of nog erger, door *othering* te institutionaliseren.

Nog een paar woorden over de kleine frustratie die ik heb ervaren. Ik ben een beetje op mijn honger blijven zitten met betrekking tot de invloed van de sociopolitieke context in het gastland. Denken over deze kliniek is volgens mij consubstantieel een denken over de actuele malaise in onze westerse samenlevingen die er spijtig genoeg meer en meer toe neigen zo weinig mogelijk mensen op de vlucht op te vangen, hen te onderwerpen aan angstwekkende procedures die maanden, soms jaren aanslepen met de al dan niet bewuste bedoeling er zoveel mogelijk terug te sturen naar hun land van oorsprong of naar hetgeen Jean-Claude Métraux de 'landen van het nergens van de clandestiniteit' (Métraux, 2011) noemt. De huidige malaise wordt immers gekenmerkt door een klimaat van algemeen wantrouwen. Een tweede karakteristiek is een veralgemening van het mechanisme van de splijting, namelijk de psychische dynamiek die maakt dat de linkerhand niet weet, c.q. ontkent, c.q. negeert, wat de rechterhand doet. Het is dit mechanisme van de splijting en het eruit voortvloeiend dubbeldiscours dat Orwell in zijn wereldberoemde roman 1984

het dubbeldenken (*doublethink*) noemt, dat men terugvindt in het juridisch discours. De eerste stelling in dit discours is een stelling van bescherming, de manifeste stelling, namelijk 'diegene die asiel vraagt verdient onze bescherming tegen de barbarij waaraan hij blootgesteld werd in zijn land van oorsprong'. De tweede logisch tegengestelde stelling is een stelling van controle. Het is de latente stelling die zich achter de eerste verschuilt, namelijk 'We moeten ons land beschermen tegen al diegenen die ons willen misleiden om hun papieren te bemachtigen'.

De systeemtheorieën zoals de school van Palo Alto met haar theorisaties over de *doublebind*, hebben beschreven wat de psychische impact kan zijn van dergelijk paradoxaal discours. Hoe zich immers opnieuw verbinden met zichzelf, de ander en de wereld als men baadt in een dergelijk klimaat van veralgemeend wantrouwen, *doublethink* en *doublebind*?

Literatuur

- BION, W. (1963). *Eléments de psychanalyse*. Paris: PUF, 2004.
- DECLERCQ, E. (2018). *Clinique de l'humanisation à l'épreuve des traumatismes extrêmes cumulés à l'exil. De la torture déshumanisante à une psychanalyse de la réhumanisation*. Louvain-la-Neuve: Presses Universitaires de Louvain.
- FREUD, S. (1895). Esquisse d'une psychologie scientifique. In *La naissance de la psychanalyse* (pp. 315-396). Paris: PUF, 1996.
- LEVINAS, E. (1971). *Totalité et infini. Essai sur l'extériorité*. Paris: Librairie Générale Française, 2014.
- MÉTRAUX, J.-C. (2011). *La migration comme métaphore*. Paris: La Dispute.
- WINNICOTT, D.W. (1958). *De la pédiatrie à la psychanalyse*. Paris: Payot et Rivages, 2015.